

Alicja Kargulowa

O poradnictwie społeczeństwa sieci

Teraźniejszość - Człowiek - Edukacja : kwartalnik myśli społeczno-pedagogicznej nr 2 (50), 7-22

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALICJA KARGUŁOWA

Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wrocław

O poradnictwie społeczeństwa sieci

Sieciowy charakter zjawisk generujących ludzkie problemy

W opisach dzisiejszego świata społecznego dominują takie terminy, jak zmienność, ambiwalencja, nieprzewidywalność zdarzeń. W opisach gospodarki mówi się o informatyzacji, globalizacji, usieciowieniu. W rozważaniach nad kulturą wspomina się o masowości, międzykulturowości, transnarodowości, a także o kulturze indywidualizmu, o fundamentalizmie, o kulturze pośpiechu. Wszystkie określenia użyte dla oddania obrazu współczesnej rzeczywistości w mniejszym lub większym stopniu podkreślają zarówno pojawienie się zjawisk nowych, jak i powstawanie różnych ich odmian oraz połączeń, tworzących się nie tylko w skali lokalnej, środowiskowej, nie tylko w poszczególnych państwach lub obszarach terytorialnych, ale także w skali globalnej. Zastosowane terminy zwracają uwagę na takie powiązania obecne we współczesnej rzeczywistości, które w najbardziej ogólnym oglądzie – zdaniem hiszpańskiego socjologa M. Castellsa – są *niezdefiniowane, a czasem niedefiniowalne. Są to sieci kapitału, produkcji, komunikacji, przestępczości, instytucji międzynarodowych, ponadnarodowych aparatów wojskowych, organizacji pozarządowych, transnarodowych religii, ruchów opinii publicznej i wszelkiego rodzaju ruchów społecznych, włączając w to ruchy terrorystyczne* (2009, s. 324).

Wymienione sieci przecinają się i tworzą węzły, które raz nadają kształt zachodzącym w nich procesom i wzmacniają ich wpływy, a kiedy indziej zwalczają się, doprowadzając do sytuacji w różny sposób odczuwanych przez państwa narodowe i społeczności, ale co najważniejsze, bardzo różnie odciskających się na codziennych przeżyciach poszczególnych osób. Bowiem *życie codzienne* – jak metaforycznie zauwa-

za Piotr Sztompka – *to pierwotne źródło i zarazem zwierciadło wszystkiego innego, co istnieje w społeczeństwie – systemów, organizacji, struktur, kultury* (2008, s. 215). W tymże życiu codziennym właśnie, *kiedy świat staje się zbyt wielki, by móc go kontrolować, aktorzy społeczni starają się zmniejszyć go z powrotem do swych wymiarów i zasięgu. Kiedy sieci rozmywają czas i przestrzeń, ludzie zakotwicząją się w miejscach i przywołują swoją historyczną pamięć* (Castells 2009, s. 73). Rekonstrukcja świata codziennego życia, dokonywana przez pojedynczego człowieka, wyraża się więc w próbie ogarnięcia i uproszczenia skomplikowanej usieciowionej rzeczywistości, w powrocie do kulturowej wspólnoty i w dążeniu do określenia swojej tożsamości. Jest często zwrotem ku sobie, ku swojemu „wnętrzu”, ku swojej podmiotowości, ku odpowiedzi na pytanie, kim jestem, konstruowanej w relacjach z innymi członkami wspólnoty.

Te psychologiczne procesy zostały rozpoznane przez C. Rogersa jako istotne w poradnictwie i psychoterapii już w latach 40. minionego wieku. To przeważnie one znajdują się u podstaw poszukiwania pomocy u innych i stają się impulsem do tworzenia różnego rodzaju terapii, sesji treningowych, ćwiczeń relaksacyjnych itp., a także dały początek niesieniu pomocy przez poradnictwo w postaci „rozmowy pomocowej” czy „grup spotkaniowych” w specjalnie wytworzonych strukturach. Dzisiaj struktury te uległy „rozmyciu”, a powszechnie obserwowana koncentracja na sobie, szukanie wsparcia w rozpoznawaniu siebie, przede wszystkim zaś korzystanie z pomocy innych w momentach krytycznych i pojawiających się tranzycjach, określone przez M. Jacyno (2007) dyskursem terapeutycznym, nie ma jednego oblicza, ani nie jest czymś do końca zorganizowanym, spójnym, jednolitym, realizowanym w specjalnie w tym celu utworzonej instancji. Przeciwnie jest dyskursem dynamicznym, wielowątkowym, rozgrywającym się w sferze prywatnej poszczególnych osób i w publicznej przestrzeni życia społecznego. Jest jednym z procesów życia społecznego, angażującym różne osoby, stowarzyszenia i organizacje lokalne, państwowe i ponadnarodowe oraz różnorodne media. Procesem, którego elastyczność i natężenie w dużej mierze wynika z relacji, jakie nawiązują się między, z jednej strony „dysponentami wiedzy” i „znawcami problemów” lub jednostkami, które za takich się uważają, które powoływane zostają przez różne instancje, czasem spieszącymi z pomocą osobami nastawionymi misyjnie, które samorzutnie podejmują wysiłek rozwikłania zawłości losów współczesnego świata i ludzi, które dążą do znalezienia wyjścia z sytuacji problemowych. I z drugiej, z osobami, których bezradność, wątpliwość, niepewność i lęki narzmiły na tyle, że z pomocy tych pierwszych pragną bądź muszą skorzystać. Właśnie zdarzenia, w postaci przekazywania/otrzymywania porad, rad, oznak zrozumienia, współczucia, wsparcia, ale również informacji lub instrukcji, jakie tworzone są przez ludzi działających wobec siebie, a które rozgrywają się na różnych poziomach życia społecznego, ale odbijają w życiu codziennym, składają się na ów proces społeczny, który określany jest poradnictwem.

Pełne ogarnięcie rozmiaru, kierunków rozwoju i czynników decydujących o trajektorii przepływów procesów radzenia, psychologicznego wsparcia, doradzania, em-

patycznego współbycia itp. jest niemożliwe. Jednakże co raz pojawia się pokusa bliższego przyjrzenia się ich fragmentom, wyjaśnienia źródeł ich siły, zrozumienia ich roli w życiu jednostek, organizacji lub społeczności. W tych poszukiwaniach niejednokrotnie sięga się do pierwszych działań zinstytucjonalizowanych, do opisów instytucji uprawiających poradnictwo sprofesjonalizowane, które podejmowało się „uładzenia” akcji pomocowych. Wraca się do inicjatyw pojawiających się w początkach minionego stulecia, do okresu wczesnej nowoczesności, i tam próbuje się znaleźć wyjaśnienia przydatności i adekwatności poradnictwa do potrzeb jednostkowych i społecznych, czyli dochodzi się źródeł i przyczyn tworzenia i rozwoju, przede wszystkim poradnictwa zinstytucjonalizowanego, ale czasem także wykorzystywania poradnictwa „naturalnego”. Nie zawsze jednak wyniki tych przedsięwzięć dostarczają odpowiedzi, które byłyby dziś zadowalające i przydatne.

Nieadekwatność poradnictwa systemowego w nowej rzeczywistości

Zorganizowany system poradnictwa początków XX wieku niósł jednoznaczne przesłanie: wsparcie osób bezradnych poprzez udzielenie jasnych wskazówek: jak żyć, co robić, czego unikać, czemu zapobiegać. Jak pisałam gdzie indziej (Kargulowa 2009), pierwszy okres nowoczesności nazywany niejednokrotnie „nowoczesnością prostą”, wyrażał się – zdaniem Z. Baumana – realizacją dwóch zasad, syntetycznie ujętych przez Z. Bokszańskiego: *(1) człowiek powinien być osobą zdyscyplinowaną; jego działania powinny być regulowane, przewidywalne i podatne na regulacje. (2) sam w sobie człowiek nie stanowi „całości” samowystarczальной i zdolnej do przetrwania, musi więc wiązać się z innymi, dostosowując się do stawianych ogólnych wymagań* (2007, s. 39).

Ład społeczny początkowej nowoczesności był wewnętrznie spójny i trwały. Tożsamość tkwiącej w niej jednostki miała być projektem całościowym, budowanym według z góry założonego planu. Jednostka miała realizować swoje „powołanie” – wówczas odnoszące się nie tylko do osób duchownych, ale i świeckich – włączając w biografię istotne, powszechnie podzielane wartości. Poradnictwo, jako jedna ze zinstytucjonalizowanych form życia społecznego, przyczyniających się do utrzymania społecznego ładu, poprzez działania diagnostyczne i doradcze¹ miało ułatwiać jed-

¹ Poradnictwo i doradztwo są często niesłusznie utożsamiane ze sobą. Przez poradnictwo rozumiem relację międzyosobową doradcy i radzącego się, polegającą na niesieniu pomocy osobie radzącej się przez refleksyjne przepracowywanie jej problemów, udzielanie porad, rad, konsultację, psychologiczne wsparcie. Czasem poradnictwem nazywa się działalność doradcy, działalność całej poradni lub nawet

nostkom zarówno odkrywanie owego powołania, jak i prostsze przechodzenie przez tranzycje, ulokowanie się w strukturze społecznej, w sferze produkcji, kultury, dystrybucji dóbr, usług itp.

W związku z tym osobom przejawiającym niezaradność życiową, wybierającym zawód lub poszukującym pracy wskazań udzielali wykwalifikowani doradcy, zatrudniani w poradniach otwieranych przez państwo bądź lokalne stowarzyszenia charytatywne, przemysłowe, rzemieślnicze, wyznaniowe lub inne. Jak opisuje T. Aleksander, analizując praktyki jednej z poradni zawodowych tego okresu, specjaliści ci prowadzili obserwacje życia społecznego i badania naukowe, konstruowali narzędzia pomiaru ludzkich możliwości i zdolności, wygłaszali odczyty na temat znaczenia właściwego/trafnego wyboru zawodu, a nawet prowadzili kursy przygotowujące przyszłych psychotechników i doradców zawodu, przede wszystkim jednak udzielali porad na podstawie badań psychologicznych i psychotechnicznych. Waga postawionych diagnoz i udzielanych wskazówek potwierdzana była poprzez zorganizowany system „zabezpieczeń”, bowiem *...w wielu środowiskach wymagano przy przyjęciu uczniów do nauki zawodu zaświadczenia o przydatności, wystawionego w poradni* (Aleksander 2009, s. 118). Choćby na tym przykładzie widać, jaką wyodrębnioną zwartą całość – zorientowaną na uzyskiwanie przewidywalnych wyników, oczekiwanych i osiągniętych przez „społeczeństwo wytwórców-wykonawców” – stanowiły powiązane ze sobą systemy edukacji, zatrudnienia i produkcji, i jak poradnictwo zawodowe, tkwiąc w tym układzie, wywiązywało się z zadania optymalizowania całego złożonego systemu, będąc mocno zespolonym elementem całości, niewychodzącym w swoich praktycznych rozwiązaniach poza nią, integralnie z nią połączonym.

Jednakże stan ten, charakterystyczny dla „prostej nowoczesności”, staje się niemożliwy do utrzymania w warunkach „drugiej nowoczesności” znacznie bardziej skomplikowanej, w okresie nazywanym „płynną nowoczesnością”, „późną nowoczesnością”, „refleksyjną nowoczesnością”. Fragmentaryzacja rzeczywistości, zmienność i ambiwalencja charakterystyczne dla czasów współczesnych zatarły granice wcześniej ostro przestrzegane przez wyodrębniające się systemy i powołały płynne struktury, przystosowujące swoje kształty i praktyki do wymagań chwili, niejednokrotnie przydatne zaledwie doraźnie w świecie „nabywców-konsumentów” i to nawet wówczas, gdy wspomagają konkretne organizacje, np. określony zakład pracy. O ile wcześniej w dużych zakładach produkcyjnych tworzono komórkę pod nazwą „poradnictwo personalne”, o tyle obecnie poradnictwo uprawiane jest w nich przez różne służby, niejednokrotnie jako działalność wspomagająca lub towarzysząca procesom edukacji lub zróżnicowanej w formie, czasie i miejscu – produkcji, zwłaszcza gdy ta oparta jest na nowych technologiach i informatyce. Mam tu na myśli telepracę, *leasing* kadrowy,

całego systemu lub sieci placówek. Doradztwo jest pojęciem węższym i określa działanie ograniczające się na ogół do udzielania jednoznacznych rad, wskazówek, zadań do wykonania. Bliskie jest tzw. poradnictwu dyrektywnemu.

outsourcing pracowniczy, *mentoring*, *coaching*, *outplacement* jako te nowe formy niestandardowego zatrudnienia, które w różnym stopniu implikują pomoc poradniczą (zob.: Wołk 2009), zgodnie z ideą *human relations (HR)*.

M. Castells uważa, że całą współczesną rzeczywistość konstruują przepływy, przez które rozumie *celowe, powtarzalne, programowalne sekwencje wymiany i interakcji między fizycznie rozłącznymi pozycjami zajmowanymi przez aktorów społecznych w ekonomicznych, politycznych i symbolicznych strukturach społeczeństwa* (2008, s. 412). Poradnictwo, pozostając w sferze usług osobistych i socjalnych, jest również jednym z takich przepływów, lokującym się w różnych społecznych strukturach o charakterze lokalnym, państwowym, a także międzynarodowym².

O ile w okresie „prostej nowoczesności” poradnictwo, podejmując działania pomocowe, w dużym stopniu mogło decydować o kształtowaniu tożsamości osób korzystających z porad, uwzględniało bowiem dążenie uczestników społecznego życia do znalezienia swego miejsca w strukturze społecznej, podtrzymywało podejmowanie ich wysiłków włączania się do utrwalonego systemu, przestrzegania zasad i działania wg społecznie przyjętych wzorów, o tyle współczesne musi liczyć się z tym, że stoimy przed koniecznością ciągłego dokonywania nowych wyborów spośród rozlicznych ofert wartości, stylów życia, dziedzin pracy, sposobów spędzania wolnego czasu, nawet rodzajów tożsamości, że staramy się sprostać wymaganiom refleksyjnego uczestniczenia w pulsującym i dynamicznym świecie życia, że musimy mieć świadomość, iż każdy z wyborów niesie w sobie ryzyko niepewności, gdyż może okazać się nietrafionym, bo nie zapewnia automatycznie trwałych pożytków z jego dokonania.

Obecnie poradnictwo coraz częściej wydaje się formą pomocy poszukiwaną zarówno przez osoby bezradne, zmarginalizowane lub słabe psychicznie, jak i – zagubione w natłoku ofert – osoby zaradne: osoby przedkładające własne oferty lub niezdecydowane co do tego, które z nich zaoferować lub z których z nich skorzystać. Opisane wcześniej zmiany sprawiają, iż poradnictwo nie może usztywnić się w postaci optymalizacyjnego systemu, gromadzącego oświeconych „znawców życia”. Uprawiający je doradcy muszą odejść od tradycyjnej roli diagnosty, prognosty i mędrca-eksperta czerpiącego ze źródła sprawdzonej, udokumentowanej, niepodważalnej wiedzy, a przyjąć trudną rolę partnerską: czasem cierpliwego tłumacza, czasem pełnego

² Można uznać, że pierwsze sformułowania zadań poradnictwa zawodowego jako usługi w skali międzynarodowej zawierała Decyzja Rady EWG z 1963 roku, ustanawiająca ogólne zasady realizacji kształcenia zawodowego. W kolejnych latach przyjęto trzy formy kooperacji w tym zakresie członków Wspólnoty: od roku 1967 opracowywanie okresowych raportów na temat stanu doradztwa zawodowego w poszczególnych krajach; od roku 1978 realizacja programów i inicjatyw wspierających pośrednio i bezpośrednio realizację celów doradztwa zawodowego; od roku 1987 rozwój doradztwa zawodowego dla długotrwale bezrobotnych. Przełomowym momentem była decyzja Rady UE z 6. XII 1994 r. o ustanowieniu programu działania Wspólnot Europejskich w dziedzinie polityki kształcenia i szkolenia, pozwalająca do życia program *Leonardo da Vinci* – służący w całości rozwojowi poradnictwa zawodowego (zob.: Paskowska-Rogacz 2001, s. 7; Siarkiewicz 2004, s. 141–142).

wątpliwości przewodnika po różnych zawiłościach życia, czasem niepozbowionego ironii towarzysza wędrówek po rozległych obszarach „egzystencjalnej konsumpcji”, czasem edukatora, a nawet terapeuty (Minta 2009). Ma to liczne konsekwencje widoczne w organizacji poradnictwa w skali globalnej, państwowej oraz w obrazie relacji doradca–radzący się (zob.: Czerkawska 2004; Drabik-Podgórna 2009; Malewski 2003; Mielczarek 2009; Wojtasik 2009).

Sięciowy charakter współczesnego poradnictwa

W płynnej rzeczywistości poradnictwo staje się – używając terminologii M. Castellsa – przepływem, staje się strumieniem utworzonym z ludzkich problemów, emocji, wiedzy, działań i zachowań oraz materialnych i symbolicznych wytworów (stowarzyszeń, organizacji, urzędów), przepływem o charakterze globalnym, jednak możliwym do uchwycenia w życiu codziennym, a nawet mocno zakotwiczonym w codzienności i przez nią zatrzymywany. Staje się wielorako zróżnicowanym procesem życia społecznego w dużej mierze „niezdefiniowanym i niedefiniowalnym” – jak to określiłby M. Castells – co nie oznacza jednak, że zrezygnowano w nim ze wszystkich wcześniej wypracowanych, wyspecjalizowanych form, że konstruowane w jego obrębie działania wykwalifikowanych doradców zastąpiono radami przyjaciół i „osób dobrze poinformowanych”, że zanikła głębsza refleksja na temat jego sensu, znaczenia, sposobu uprawiania czy skutków. Można nawet powiedzieć, że jest wprost przeciwnie³.

Znane są w świecie potężne specjalistyczne firmy konsultingowe i poradnicze, próbujące doradzać w rozwiązywaniu problemów globalnych, rozrastają się ciała doradcze przedstawicieli władz państwowych różnych szczebli zarządzania, podnoszona jest rola poradnictwa w gospodarce światowej, w rozwiązywaniu problemów migracji ludności, w walce z wykluczeniem i marginalizacją osób nie nadążających za rozwojem cywilizacyjnym, w walce z terroryzmem i przestępczością⁴. Najróżniejsze rady

³ Przykładem może być Międzynarodowa Konferencja IEAVG, która odbyła się w dniach od 3 do 5 czerwca 2009 roku w Jyväskylä w Finlandii, której już sam tytuł *Coherence, Co-operation and Quality in Guidance and Counselling* wskazuje na ciągłe poszukiwanie naukowych podstaw działalności poradniczej i doradczej zapewniającej spójność, współpracę i wysoką jakość usług w skali globalnej (zob. też: Wojtasik 2009a; Szumigraj 2010).

⁴ Rolę taką odgrywa m.in. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (*Organization for Economic Co-operation and Development*), w ramach której Komitet ds. Edukacji i Komitet ds. Zatrudnienia, Pracy i Spraw Socjalnych podjęły się, na wniosek przedstawicieli szczytu w Lizbonie w roku 2000, przeglądu polityki w zakresie poradnictwa. Przegląd początkowo objął 14 krajów europejskich oraz Australię, Kanadę i Koreę. O ile dotychczas politykę poradnictwa w ramach Unii koncentrowano na przejściu młodych ludzi ze szkoły do zawodu, o tyle zaproponowany przegląd został skoncentrowany na całościowym uczeniu się ludzi młodych i dorosłych (Watts 2003). Świadczyć to może o przekazywaniu

i porady przekazują także środki masowej komunikacji i Internet. Sporządzane diagnozy, ekspertyzy i prognozy są przepracowywane na wskazania, zalecenia i rekomendacje, te zaś są poddawane społecznym konsultacjom, co ma świadczyć o refleksyjnym stosunku organizatorów życia społecznego do problemów globalnych, o wspólnej trosce o ład i wzmacnianie ludzi w radzeniu sobie z dynamiką zmian m.in. przez rozwój poradnictwa (zob.: Watts, Sultana 2005).

Wspólnymi cechami wspomnianych firm, konsorcjów i ciał doradczych są ich otwartość, dynamizm, elastyczność, a zarazem doraźność podejmowanych działań. Instancje te na ogół nie są zamkniętymi elementami, jednoznacznie wbudowanymi w struktury władzy, produkcji, zarządzania lub obronności, jak było wcześniej. Są to bardzo często zespoły ludzi powoływane do określonych zadań, zespoły tworzone z osób kompetentnych i funkcjonujących w kilku innych zespołach, powiązanych siecią połączeń z firmą macierzystą i innymi organizacjami wytwarzającymi wiedzę, przetwarzającymi informacje i dystrybuującymi je do różnorodnych klientów⁵. *Jako składniki sieci są równocześnie autonomiczne i zależne względem sieci i mogą być elementami innych sieci, a tym samym, innych systemów środków nastawionych na inne cele* (Castells 2008, s. 179). *Poza tym każdy z elementów tych sieci, wewnętrznych i zewnętrznych, zakorzeniony jest w szczególnych kulturowo-instytucjonalnych środowiskach (narodach, regionach, miejscach), w różnym stopniu wpływającym na sieć* (tamże, s. 196).

W takiej sieci powiązań trudno jest jednoznacznie i zdecydowanie wskazać jedno źródło wiedzy, z którego czerpią doradcy, trudno określić jej rodzaj lub dziedzinę nauki, która dominuje w jej wytwarzaniu, trudno zidentyfikować grupę sterującą przepływem, trudno podać wszystkie warunki wzmacniające lub osłabiające dynamikę rozwoju poradnictwa w skali globalnej. Płynna struktura poradnictwa powoduje, że raz przyjmuje ono kształt działań wyspecjalizowanych, zorganizowanych, realizowanych przez wielkie instytucjonalne zespoły podejmujące się udzielania porad nie tylko w sprawach prywatnych poszczególnych osób radzących się, ale doradzając często na szerszym forum w sprawach państwowych lub międzynarodowych; kiedy indziej sprowadza się do dwuosobowej relacji doradca–radzący się. Raz jest intymnym dialogiem *face to face* radzącego się z osobą oddaną, innym razem spotkaniem wirtualnym za pośrednictwem środków masowego przekazu bezimiennego odbiorcy z bezimiennym doradcą.

przez państwa poszczególnym obywatelom odpowiedzialności za swą karierę, kurczeniu się polityki państw opiekuńczych oraz rozwoju kultury neoliberalnej. Zmiany polityki państwa wobec poradnictwa i zmiany samego poradnictwa kariery po przemianach ustrojowych w Polsce przedstawia M. Szumigraj (w druku).

⁵ Dobrym przykładem może tu być wysokiej klasy specjalista prof. T. Watts, który jest zatrudniony jako *visiting professor* na Uniwersytecie w Derby i w Canterbury Christ Church University, jest Kawalerem Orderu Imperium Brytyjskiego, współzałożycielem i pracownikiem organizacji pozarządowych w Wielkiej Brytanii, ekspertem różnych organizacji, u nas znany jako ekspert Banku Światowego.

Poradnictwo jako proces „dzieje się” nie – jak było to kiedyś – w pojedynczych wyizolowanych instytucjach lub zespołach, ale w szerokiej przestrzeni przepływów, która to przestrzeń daje mu materialne wsparcie i łączy to, co zachodzi w nim równocześnie. Zdaniem M. Castellsa *przestrzeń przepływów jest materialną organizacją współczesnych praktyk społecznych, które działają przez przepływy* (2008, s. 412). Tworzą ją trzy warstwy: (1) miejsce, którym może być zarówno fizyczna przestrzeń, jak państwo, miasto, region, a nawet określona instytucja poradnicza, jak i infrastruktura techniczna, czyli urządzenia obecnie często oparte na mikroelektronice, telekomunikacji, przetwarzaniu komputerowym, technologiach informatycznych; (2) węzły i koncentratory (z tym że węzły to ciągi działań i organizacji lokalnie zgrupowanych wokół kluczowej funkcji sieci, koncentratory zaś koordynują płynne interakcje elementów zintegrowanych w sieć). *Każda sieć definiuje swoje miejsce według funkcji i hierarchii każdego z nich (węzłów – A.K.) oraz według cech produktu lub usługi, które mają być przetwarzane w sieci* (tamże, s. 414).

W odniesieniu do poradnictwa węzłami mogą być zarówno zespoły badawcze, próbujące zdefiniować obszary bezradności i możliwość niesienia pomocy przez poradnictwo, uczelnie kształcące doradców, grupy „specjalistów od pomagania” wypracowujące nowe metody pracy, stowarzyszenia doradców, jak i pojedyncze poradnie, a w skali mikro incydentalne sytuacje poradnicze, często przybierające kształt rozmowy doradcy z radzającym się. Natomiast koncentratorami: kongresy, konferencje, seminaria naukowe, wspólne publikacje, spotkania i dyskusje specjalistyczne określające metody pracy doradców, formułujące zalecenia, odezwy, rekomendacje na poziomie lokalnym lub międzynarodowym.

Przestrzenna organizacja dominujących interesów specyficznych dla danej struktury społecznej jest ostatnią (3) warstwą przestrzeni przepływów. Nie jest ona strukturalna, ale *jest odgrywana, w istocie obmyślana, postanawiana i implementowana przez aktorów społecznych* (tamże, s. 415). Polegać może na ustalaniu preferencji określonych działań poradniczych, jakie mogą być podjęte w celu rozwiązywania problemów pojedynczych ludzi, problemów lokalnych, państwowych lub globalnych, na przykład przez poradnictwo edukacyjno-zawodowe czy poradnictwo kariery, albo przez poradnictwo dla osób zagrożonych społeczną izolacją i marginalizacją (zob. m.in.: Plant 2003). O dominacji poszczególnych zadań (interesów) nad innymi mogą decydować organizatorzy życia społecznego (elity władzy) powołujący takie czy inne poradnie lub zespoły doradcze, lokalni działacze społeczni, przedstawiciele poszczególnych grup oczekujących pomocy przez poradnictwo, badacze poradnictwa lub inne gremia. *Rzeczywista dominacja społeczna – jak czytamy u M. Castellsa – wynika z faktu, że kody kulturowe są wbudowane w strukturę społeczną w taki sposób, że posiadanie tych kodów otwiera dostęp do struktury władzy*. W praktyce zatem *...przestrzeń przepływów składa się z osobistych mikrosieci (personal micro-networks), które rzutują swe interesy na funkcjonalne makrosieci przez globalny zbiór interakcji w przestrzeni przepływów* (Castells 2008, s. 416). Przestrzenna or-

ganizacja dominujących interesów może więc zaważyć na otwieraniu lub zamykaniu określonych instytucji poradniczych, otwieraniu lub zamykaniu kierunków studiów na uczelniach przygotowujących doradców, na wysokości kwot przeznaczanych na badania naukowe ważne dla poradnictwa, zakup materiałów, książek i narzędzi badawczych, udział w konferencjach doradców i badaczy, a nawet na treści porad itp. Poradnictwo, jak widać, należy do tego rodzaju społecznych przepływów, w którym *cele i zmiana celów ciągle kształtują i nieustannie przebudowują strukturę środków* (tamże, s. 179). I zjawiska te mogą mieć charakter personalny, czasem lokalny, ale coraz częściej, wraz z globalizacją gospodarki i polityki w zakresie usług społecznych, nabierają charakteru międzynarodowego (Watts, 2003). Na przykład na wspomnianej już Konferencji Międzynarodowej IEAVG w Finlandii przygotowano deklarację końcową, skierowaną do polityków całego świata, w której zwrócono uwagę na znaczenie poradnictwa w dobie kryzysu gospodarczego, jego rolę w utrzymywaniu wysoko wykwalifikowanej kadry i wysokiego poziomu ekonomicznego społeczeństwa oraz jego udział w utrzymywaniu stabilności społecznej przez udzielanie pomocy jednostkom w odbudowaniu zachwianej pewności siebie. W związku z tym – czytamy – *AIOSP/IAEVG, jako największa organizacja zrzeszająca doradców kariery na świecie, zwraca się do decydentów, polityków, o zwiększenie ich wysiłków w kierunku wsparcia instytucji doradczych, tak by były one w stanie dostarczyć zainteresowanym usługi, które pozwolą im radzić sobie z aktualnym kryzysem i zaadaptować się do szybkich zmian na rynku pracy* (za: Szumigraj 2010). Podobne apele, sugestie, propozycje lub naciski mogą wysuwać lub stosować i inne ciała.

Poradnictwo „osobiste” – udział w mikrosieci

Spojrzenie przez pryzmat płynnej nowoczesności w skali globalnej na poradnictwo dalece nie wyczerpuje zmian, jakie zaszły w nim jako procesie życia społecznego, działaniu społecznym, relacji międzyosobowej. O ile płynny charakter poradnictwa, tak typowy dla okresu „refleksyjnej nowoczesności”, postrzegany w skali państwa lub w skali globalnej wydaje się czymś nowym, charakterystycznym dla teraźniejszości, o tyle już w życiu codziennym ludzi jest to zjawisko znane od dawna, całkiem naturalne, zwłaszcza gdy mamy na myśli poradnictwo nieprofesjonalne, przyjmujące formę porad osób oddanych i życzliwych, lepiej poinformowanych i kompetentnych lub bliskich. Warto jednak rozważyć, czy płynność tego „naturalnego” poradnictwa nie uległa jakiejś zmianie w okresie „płynnej nowoczesności”, czy jest to takie samo tradycyjne poradnictwo uprawiane w układach interpersonalnych.

Badania m.in. E. Siarkiewicz (2010) nad fragmentami życia codziennego dostarczają tu częściowych odpowiedzi i poniekąd odsłaniają zmiany, jakim uległo po-

radnictwo zakorzenione w codzienności (zob. też: Zielińska-Pękał 2009a; Trębińska-Szumigraj 2009). Widoczne jest to także w sporach, jakie toczą się na temat tożsamości, sposobów jej kształtowania się u współczesnych ludzi i przeżywaniem związanych z tym problemów. We współczesnym świecie tożsamość – zdaniem jednych – *nadal jest konstruowana jako energiczna, dialektyczna siła, opierająca się chwiejnej dynamice społeczeństwa sieci. (...) pojawia się jako wyobcowany „inny” globalizacji, „nieskończonego czasu, i pozbawionej konkretnego miejsca „przestrzeni przepływów”*, czyli jest dowodem przeciwstawiania się naciskom społeczeństwa sieci. Zdaniem A. Giddensa jest ona czymś innym, jest „refleksyjnym przedsięwzięciem” każdego z nas, dokonywanym w codziennych wyborach. Zdaniem zaś postmodernistów jest *czymś przeciwionym „na” ludziach w procesach, przez które są oni włączani w relacje społeczne, i czymś, co jest przeciwione „przez” ludzi w przywłaszczeniach, jakich dokonują w tworzeniu i wprawianiu w obieg dyskursu społecznego* i tym samym tożsamość upodabnia się do sieci (Barney 2008, s. 169, 175–176). W zależności od ujmowania tożsamości różnie mogą być definiowane problemy, jakie wiążą się z jej kształtowaniem czy wyrażaniem, i inne wyzwania mogą pojawiać się przed poradnictwem.

Już w tym sporze pobrzmiewają echa zmian, jakie dokonały się w skali globalnej i w sferze prywatnej, zmian widocznych w manifestowanych niejednokrotnie publicznie dowodach wzrostu społecznej świadomości i fizycznie obecnych w różnych obszarach życia. Są one dostrzegane tu w organizacji pracy zawodowej i stosunku do niej, co wywołane zostało międzynarodową wymianą handlową, pojawieniem się nowych technologii, wzrostem zatrudnialności kobiet; widać, jak wiążą się z przekształceniami wpływającymi z rozwoju kultury popularnej coraz bardziej zglobalizowanej; że łączą się ze wzrostem różnorodnego ryzyka – zarówno zdrowotnego, powiązanego z zatruciem środowiska, jak i wynikającego z nierówności społecznych, przestępczości i społecznych dewiacji (zob.: Giddens 2004). Zjawiska implikowane wielkimi zmianami w życiu codziennym pojawiają się na ogół niepostrzeżenie, jednak na tyle wyraźnie, by znaleźć swój rezonans w badaniach socjologów. Jak zauważa P. Sztompka (2008, s. 214)

(...) socjologia dąży do tego, aby przekroczyć poziom oczywistości, wnikać głębiej w potoczne doświadczane zdarzenia, zanalizować je, zbudować klasyfikacje, rozszyfrować, wystarczy przejrzeć katalogi największych światowych wydawnictw z ostatnich lat, aby spostrzec, jak wiele ukazuje się książek na temat pozornie oczywistych, a niekiedy trywialnych spraw: socjologii rozmowy, miłości, przyjaźni, ciała, zdrowia, podróży, zakupów, pieniędzy, zabawy, humoru i śmiechu, godności czy jakieś prawidłowości dające podstawy do teoretycznych uogólnień. Socjologia życia codziennego stosuje „hermeneutykę podejrzeń” (...), wydobywa na światło dzienne te wszystkie fragmenty, te sytuacje w małej skali, te banały, które utrwalając się tworzą esencję egzystencji.

Nie może od skutków tych zmian uciec poradnictwo i wyraźnie pozostaje pod ich wpływem, gdyż – co istotne z punktu widzenia jego rozwoju – *pojawiające się zagubie-*

nie, pewna dezorientacja, trauma zmienności – skierowują zainteresowanie ludzi w stronę codziennej sfery życia (tamże) i zwiększają zapotrzebowanie na pomoc w jej uładzeniu. Badania poradoznawcze potwierdzają, że zmiany te znajdują odbicie w formach pracy z klientami poradni, a nawet w treści rozmów doradcy z radzącym się (Kargulowa 2009a; Siarkiewicz 2010). Jednym ze wskaźników nowej sytuacji jest bowiem zmieniony język, jest *pojawienie się całego nowego słownictwa na oznaczenie nowych form zachowania, jakie stają się możliwe dzięki nowym urządzeniom technicznym i nowym formom organizacyjnym* (Sztompka 2008). Przede wszystkim odnotować więc można znaczny wzrost poradnictwa zapośredniczonego. Badania D. Zielińskiej-Pękał (2009) wskazują, iż ten rodzaj poradnictwa często obejmuje coraz szersze kręgi osób w sposób przez nie niekontrolowany, bez względu na ich płeć, wiek, poziom wykształcenia czy wykonywany zawód. Porady bowiem w środkach masowej komunikacji, a zwłaszcza w telewizji, przekazywane są często niezamierzenie nie tylko *poprzez media*, ale również *obok* innych przekazów, oraz *w mediach*, gdy „udzielane” są przez jednych bohaterów filmów, seriali telewizyjnych, reporterów wydarzeń, innym bohaterom. Odbiorcami tych porad widzowie stają się w sposób zaplanowany lub mimochodem. Otrzymane w różnorodny sposób porady przekazywane bywają czasem innym, w kontaktach pozaformalnych w ramach tzw. poradnictwa incydentalnego, „poradnictwa na progę” (Siarkiewicz 2009), „poradnictwa korytarzowego” (Z-art. 2009), poprzez Internet lub telefon komórkowy (Zielińska-Pękał 2009a) lub w innych „miejscach” – mówiąc językiem M. Castellsa – umożliwiającymi funkcjonowanie mikrosieci. Ich obecność w życiu codziennym znacznie zmieniła kształt „osobistego poradnictwa”. Radzący się nie musi wychodzić z domu, by uzyskać poradę specjalistów lub osób życzliwych, tak jak on surfujących w Internecie, dyskutujących na forum lub w studio telewizyjnym. Wprawdzie już wcześniej mógł sięgnąć po książkowy poradnik lub poradę zamieszczoną w czasopiśmie (Zierkiewicz 2004), jednakże obecnie ma dostęp do znacznie szerszego spektrum „węzłów i koncentratorów”, inspirujących do refleksji nad sobą, a nawet przemiany tożsamościowej.

Zmiany dotyczą także poradnictwa bezpośredniego, prowadzonego przez profesjonalistów. Widać to choćby w ewolucji poglądów C. Rogersa. Ten terapeuta i badacz jest znanym twórcą „terapii skoncentrowanej na kliencie”. To właśnie w pierwszym okresie pracy terapeutycznej zdiagnozowanie skomplikowanych wewnętrznych przeżyć klienta, jego dążeń, pragnień, poczucia lęku i braku akceptacji siebie, było dla C. Rogersa najważniejsze i decydowało o toku terapii zgodnej z humanistyczną koncepcją wspomagania innych. Pomoc w zdefiniowaniu, wydobyciu i ujawnieniu problemów w bezpiecznym środowisku terapeutycznym stanowiła bowiem wówczas cel działań wspomagających i podstawę udzielenia porady⁶. W dalszych swoich pracach

⁶ Termin „porada” odnosi się tu nie tylko do tekstu komunikatu przekazanego przez doradcę radzącemu się, ale obejmuje całą sytuację, w jakiej powstaje i cały kontekst emocjonalno-mentalno-behawioralny, w jakim jest tworzona, oraz szersze uwarunkowania społeczno-kulturowe poradnictwa jako formy pomocy.

C. Rogers jednak znacznie bardziej zaczął doceniać wagę nie tylko psychoanalitycznego, ale i społecznego aspektu sytuacji poradniczej i większość swojej uwagi skierował na przebieg relacji, jaka zawiązywała się między nim a klientem, między pojedynczym klientem a innymi osobami w grupie, oraz między wszystkimi członkami grupy terapeutycznej. Nawiązane relacje umożliwiające pogodzenie się ze sobą i zaakceptowanie siebie były niczym innym, jak zredefiniowaniem swojej tożsamości przez klienta i osiągnięciem zamierzonego celu terapeutycznego (Rogers 1991).

Jak widać, wizjonerstwo C. Rogersa zasadza się w tym, że rozpoczynając swoją pracę w latach 40. XX wieku, znalazł on niejako remedium na problemy ludzi tamtego okresu, okresu tzw. prostej nowoczesności. Wówczas problemy, które przeżywały pojedyncze osoby, wynikały z dążenia do jak najlepszego przystosowania się do wymagań społecznych, a jednocześnie wypełnienia swojej życiowej misji. Uległy one zmianie pod koniec wieku, kiedy głównym problemem stało się dążenie do bycia we wspólnocie i potrzeba zachowania (mimo to) swojej indywidualności i odrębności.

Kwestie wyboru wartości, czy redefiniowania swojej tożsamości, pojawiają się obecnie w pracy doradcy na porządku dziennym, jednak odpowiedzialność za dokonywane wybory i podejmowane decyzje przenoszona jest na osobę radzącą się. Klient współczesnego doradcy jest bowiem coraz częściej większym *specjalistą* w zakresie swoich problemów niż ktoś inny, a zadaniem wspomagającego go doradcy nie jest ich zdefiniowanie, ale uczestniczenie wspólnie z nim w refleksyjnym namyśle nad nimi, pomoc w zrozumieniu ich znaczenia z biograficznego punktu widzenia, w rozpatrzeniu ich różnorodnych przyczyn, kontekstów i skutków, pomoc nie tyle w ich rozwiązaniu, ile w radzeniu sobie z nimi (Straś-Romanowska 2009; Szumigraj 2009; Teusz 2009).

W związku z tym doradcą może być zarówno specjalista w jakiejś dziedzinie, osoba bliska, połączona więzami krwi, osoba oddana, czerpiąca satysfakcję z samego uczestniczenia w sytuacji porady, jak i „zakupiony przyjaciel”, czyli doradca zawodowo zajmujący się udzielaniem porad satysfakcjonujących jego klientów (zob.: Trębińska-Szumigraj 2010). Porada może być udzielona w gabinecie specjalisty urzędowym z myślą o dobru klientów, ale także w miejscu zupełnie do tego niezaaranżowanym, niejako w „poradni wirtualnej” symbolicznie wydzielonej w przestrzeni szkolnego korytarza, przedszkolnego holu, w bibliotece, w kawiarni, czy na ławce w parku (Siarkiewicz 2004; Z-art. 2009). Pewnym *novum* będzie tu jednak najczęściej nie tylko bezradność radzącego się, ale i swego rodzaju niekompetencja doradcy i jego bezradność wobec problemu radzącego się, co wynika z nieprzewidywalności świata, z ambiwalencji wartości, z natłoku informacji płynących z różnorodnych źródeł, w którym tkwią zarówno radzący się, jak i doradca.

W poradnictwie w dużej mierze następuje więc przesunięcie uwagi doradcy z poszukiwań techniki rozwiązań na aspekt etyczny relacji (zob.: Czerkawska, Czerkowski 2005; Drabik-Podgórną 2007; Malewski 2003). Zmienia to sposób prowadzenia narracji, przekształca język „porad”, modyfikuje sytuację spotkania (Wojtasik 2009).

Współcześnie nie mówi się o dawaniu rad, ale o wspólnym konstruowaniu porad; nie o wyborze zawodu dla klienta, ale o analizie kariery klienta ważnej z jego biograficznego punktu widzenia; nie o rozwiązywaniu czyjegoś problemu, ale o możliwych sposobach radzenia sobie z problemem itp. Jak więc widać, zmiany w poradnictwie wyrażają się stawianiem na rozwój refleksyjności partnerów, wzrost ich samodzielności i odpowiedzialności, umiejętność konstruowania i rekonstruowania narracyjnej tożsamości, cokolwiek by to znaczyło (zob.: Gołębiak 2009).

Jak bowiem zauważa M. Castells, w *świecie globalnych przepływów bogactwa, władzy i obrazów poszukiwanie tożsamości, zbiorowej lub indywidualnej, przypisanej lub konstruowanej, staje się fundamentalnym źródłem społecznego sensu. (...) Ludzie coraz częściej budują swoje sensory nie wokół tego, co robią, lecz wokół tego, kim są, lub wierzą, że są* (2008, s. 20-21). Poradnictwo modyfikując swoje cele, metody działania, formy organizacyjne, „roztapiając się” w przestrzeni życia społecznego, stając się jednym z przepływów ukrytych w codzienności, chociaż partycypuje w procesach konstruowania tożsamości klientów poradni lub uczestników innych interakcji społecznych, nawiązywanych w różnych sytuacjach, a mających na celu wspomaganie jednych ludzi przez drugich to jednak o nich nie rozstrzyga (Malewski 2003). Analiza własnej biografii, refleksyjność społeczna, która *oznacza, że wciąż analizujemy okoliczności naszego życia* (Giddens 2004, s. 698), są głównymi procesami, które charakteryzują współczesne poradnictwo, rozpatrywane jako rodzaj przepływu zarówno w globalnej sieci międzynarodowych powiązań instytucjonalnych i interpersonalnych, jak i w mikrosieci osobistego życia, pojedynczych ludzi.

B. Wojtasik (2009a) kreśląc mikrosieć osobistą, posługuje się obrazem sieci pajęczej, której poszczególne węzły, utworzone z przecięcia „działań” rodziny, szkoły, najbliższego środowiska, grup rówieśniczych i towarzyskich, a także środków masowej komunikacji i wpływów instytucji poradniczych różnego szczebla, mogą – na kolejnych etapach życia – być dominującym „miejscem” – w rozumieniu M. Castellsa – dla kształtowania się tożsamości. Skorzystanie przez osobę radzącą się z pomocy profesjonalnego lub nieprofesjonalnego doradcy nie jest w tym wypadku niczym innym jak włączeniem do swojej mikrosieci jeszcze jednego węzła społeczeństwa sieci, którym to węzłem jest pomoc przez poradnictwo.

Analizując społeczeństwo sieci w perspektywie poradniczej, można więc zauważyć, że jest ono taką przestrzenią przepływów, takim „miejscem”, w którym poradnictwo traci jednoznacznie określoną „formułę” i formę, w którym staje się przepływem, a przyjmując strukturę bądź to „naturalnej” interakcji, bądź relacji pomocowej nawiązywanej w zorganizowanych systemach lub w sieciach, wyraża się płynnym dołączaniem i odłączaniem przez ludzi, w swoim codziennym życiu, różnych form pomocy różnorodnych doradców, wspierających ich w trudnym procesie konstruowania tożsamości i w niełatwym radzeniu sobie ze związanymi z tym problemami.

Bibliografia

- ALEKSANDER T., 2009, *Andragogika. Podręcznik akademicki*, Wyd. Nauk. Instytutu Technologii i Eksploatacji – PIB, Radom–Kraków.
- BARNEY D., 2008, *Spoleczeństwo sieci*, przeł. M. Fronia, oprac. K. Nadana, Wyd. Sic! S.c., Warszawa.
- BOKSZAŃSKI Z., 2007, *Indywidualizm a zmiana społeczna. Polacy wobec nowoczesności – raport z badań*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- CASTELLS M., 2008, *Spoleczeństwo sieci*, przekł. Zespół, red. nauk. M. Marody, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- CASTELLS M., 2009, *Sila tożsamości*, przekł. S. Szymański, red. nauk. M. Marody, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- CZERKAWSKA A., CZERKAWSKI A., 2005, *Etyczny wymiar poradnictwa zawodowego*, KOWEziU, Warszawa.
- CZERKAWSKA A., 2004, *Codziennosc praktyki poradniczej widziana, przeżywana i relacjonowana przez osoby radzące się*, [w:] E. Siarkiewicz (red.), *Niejednoznaczność poradnictwa*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra.
- DRABIK-PODGÓRNA V., 2007, *Poradnictwo w perspektywie dialogicznej – od poradnictwa dialogowego do dialogiki poradnictwa*, [w:] V. Drabik-Podgórna (red.), *Poradnictwo między etyką a techniką*, Impuls, Kraków.
- DRABIK-PODGÓRNA V., 2009, *Poradnictwo w perspektywie personalizmu dialogicznego*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- GIDDENS A., 2004, *Socjologia*, przeł. A. Sulżycka, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- GOŁĘBNIAK B.G., 2009, *Aplikacje konstruktywizmu do poradnictwa. Inspiracje pedeutologiczne*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- JACYNO M., 2007, *Kultura indywidualizmu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- KARGULOWA A., 2009, *Poradnictwo wobec kultury indywidualizmu*, *Terazniejszość – Człowiek – Edukacja*, nr 2(46).
- KARGULOWA A. (red.), 2009a, *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- MALEWSKI M., 2003, *Poradnictwo wobec zmieniających się wzorów ludzkiego życia*, [w:] B. Wojtasik, A. Kargulowa (red.), *Doradca – profesja, pasja, powołanie?*, Stowarzyszenie Doradców Szkolnych i Zawodowych RP, Warszawa.
- MIELCZAREK M., 2009, *Władza doradcy w relacjach z radzącym się*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- MINTA J., 2009, *Poradnictwo światem uczenia się w perspektywie wybranych koncepcji andragogicznych*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- PASZKOWSKA-ROGACZ A., 2001, *Poradnictwo zawodowe w epoce postmodernizmu*, *Poradnictwo Zawodowe. Biuletyn Stowarzyszenia Doradców Szkolnych i Zawodowych RP*, nr 1.
- PLANT P., 2003, *Green Guidance: Fringe Focus*, [w:] E. Kalinowska, A. Kargulowa, B. Wojtasik (red.), *Counsellor – profession, passion, calling?*, Wyd. DSWE TWP, Wrocław.
- ROGERS C., 1991, *Terapia nastawiona na klienta. Grupy spotkaniowe*, tłum. A. Dodziuk, E. Knoll, „THESAURUS-PRESS” Juniorzy Gospodarki, Wrocław.
- SIARKIEWICZ E., 2004, *Różne oblicza niejednoznaczności poradnictwa*, [w:] E. Siarkiewicz (red.), *Niejednoznaczność poradnictwa*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra.
- SIARKIEWICZ E., 2010, *Przesłonięte obszary poradnictwa. Realia – Iluzje – Ambivalencje*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra.

- SIARKIEWICZ R., 2004, *Poradnictwo zawodowe w Polsce w świetle konwencji międzynarodowych i prawa Unii Europejskiej*, [w:] E. Siarkiewicz (red.), *Niejednoznaczność poradnictwa*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra.
- SIARKIEWICZ R., 2008, *Tony Watts, Ronald Sołtana, Podręcznik wdrażania nowoczesnego poradnictwa kariery (Career Guidance: a handbook for Policy makers) – recenzja*, [w:] E. Siarkiewicz, B. Wojtasik (red.), *Być doradcą! Doświadczenia i refleksje*, Wyd. Nauk. DSW, Wrocław.
- STRAŚ-ROMANOWSKA M., 2009, *Doświadczenia graniczne w rozwoju człowieka: wyzwanie dla poradnictwa*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- SZTOMPKA P., 2008, *Nowe formy życia społecznego a nowy kształt teorii socjologicznej*, [w:] J. Mucha, E. Narkiewicz-Niezbalec, M. Zielińska (red.), *Co nas łączy, co nas dzieli?*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra.
- SZUMIGRAJ M., 2009, *O problemie w poradnictwie*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- SZUMIGRAJ M., 2010, *Coherence, Co-operation and Quality in Guidance and Counselling*, Jyväskylä, 3–5 czerwca 2009. Sprawozdanie z konferencji Międzynarodowej IEAVG, Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja, nr 1(49).
- SZUMIGRAJ M. (w druku), *Poradnictwo kariery: systemy i sieci*.
- TEUSZ G., 2009, *Poradnictwo biograficzne w aspekcie teorii krytycznych wydarzeń życiowych*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- TREBIŃSKA-SZUMIGRAJ E., 2010, *Współzależnienie matek narkomanów*, GWP, Gdańsk.
- WATTS A., 2003, *The OECD Career Guidance Policy Review: a Progress Report*, [w:] E. Kalinowska, A. Kargulowa, B. Wojtasik (red.), *Counsellor – profession, passion, calling?*, Wyd. DSWE TWP, Wrocław.
- WATTS T., SULTANA R., 2005, *Podręcznik wdrażania nowoczesnego poradnictwa kariery (opracowanie na potrzeby OHP przez DCIZiDN w Wałbrzychu, Warmińsko-Mazurski ZDZ w Olsztynie)*, Warszawa.
- WOJTASIK B., 2009, *Sytuacja poradnicza – między rytuałem interakcyjnym a prawdziwym spotkaniem*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- WOJTASIK B., 2009a, *Striving for coherence, co-operation and quality – reflections on the condition in the Polish counselling*, referat na konferencję IEAVG *Coherence, Co-operation and Quality in Guidance and Counselling*, Jyväskylä, Finlandia, 3–5 czerwca 2009 r.
- WOLK Z., 2009, *Poradnictwo w zakładzie pracy w kontekście przemian cywilizacyjno-kulturowych*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Z-ART., 2009, *Ja, doradca*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- ZIELIŃSKA-PĘKAŁ D., 2009, *Poradnictwo zapośredniczone – teoria i praktyka*, [w:] D. Zielińska-Pękał (red.), *Refleksje o poradnictwie debiutujących doradców*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra.
- ZIELIŃSKA-PĘKAŁ D. (red.), 2009a, *Refleksje o poradnictwie debiutujących doradców*, Oficyna Wyd. UZ, Zielona Góra.
- ZIERKIEWICZ E., 2004, *Poradnik – oferta wirtualnej pomocy?*, Impuls, Kraków.

About counselling of network society

Analysing society in the counselling perspective it is possible to notice that this is a space of flows, “the place”, where counselling loses the explicitly specified “formula” and the form, which becomes

a flow. Adopting the structure of a “natural” interaction or a helping relation made in organised systems or in networks, it is expressed by smooth joining in and leaving by people diverse forms of help of various counsellors who support them in the difficult process of identity construction and in the uneasy coping with problems connected with it. Using the help of a professional or unprofessional counsellor is, in this case, nothing else than adding to one’s micronetwork one more hub of network society, which is help by through counselling.